

УДК 339.942.5

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

*Гадзало А.Я. – докторант,
Інституту агроєкології і природокористування НААН*

В статті проаналізовано соціально-економічні та екологічні показники Українсько-Польські та Українсько-Словацькі транскордонні регіони та викиди забруднюючих речовин в регіонах. Основними напрямками активізації транскордонного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів ЄС у галузі збалансованого природокористування.

Ключові слова: збалансоване природокористування, транскордонне співробітництвом, природні ресурси, фінансові ресурси.

Гадзало А.Я. Эколого-экономические аспекты природопользования трансграничного сотрудничества

В статье проанализированы социально-экономические и экологические показатели украинском-польской и украинской-Словацкие трансграничные регионы и выбросы загрязняющих веществ в регионах. Основными направлениями активизации трансграничного сотрудничества между регионами Украины и регионами стран-членов ЕС в области сбалансированного природопользования.

Ключевые слова: сбалансированное природопользование, трансграничное сотрудничество, природные ресурсы, финансовые ресурсы.

Gadzalo A. Ecological and economic aspects of nature management in cross-border cooperation

The article analyzes socio-economic and environmental performance of Ukrainian-Polish and Ukrainian-Slovak transborder regions and pollutant emissions in the region. It outlines the main areas of intensifying cross-border cooperation between the regions of Ukraine and the regions of EU member states in the field of sustainable environmental management.

Keywords: balanced nature management, cross-border cooperation, natural resources, financial resources.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших чинників забезпечення переходу суспільства до моделі сталого розвитку є підвищення еколого-економічної ефективності господарської діяльності країни та її регіонів. Перед економікою України стоїть завдання розбудови інституціональних засад та забезпечення раціонального природокористування з врахуванням еколого-економічних принципів.

Вигодами активної участі прикордонних регіонів в міжнародній співпраці визначаються передача досвіду демократичного суспільства, громадянської ініціативи, створення умов для вирівнювання стандартів життя по обидва боки кордону, розширення промислової кооперації, розбудова комунікаційної інфраструктури, налагодження взаємодопомоги у випадках катастроф і ліквідації наслідків стихійних лих тощо. Найбільше забруднюють повітря підприємства обробної промисловості, паливно-енергетичного комплексу, видобувної промисловості. Також негативно впливають на стан атмосфери викиди підприємств будівництва та сільського господарства. У багатьох областях країни викиди автотранспорту є основними забруднювачами повітря. Значної екологічної шкоди зазнають ґрунти

внаслідок їх забруднення викидами промисловості, невмілого або надмірного використання в аграрному секторі засобів хімізації, а також забруднення значних площ внаслідок аварії на ЧАЕС [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема збалансованого природокористування транскордонного співробітництва зумовлює значний науковий інтерес до її суті, чинників та складових. Проблеми транскордонного співробітництва були предметом досліджень низки вітчизняних вчених, серед яких С.Василенко [2], С.Пирожков [3], Г.Ситник, В.Олуйко, М. Вавринчук [4] та ін. До її складових серед інших відносили регіональну й екологічну безпеку. У регіональному контексті питання екологічної безпеки розглянуті у працях В.І.Андрейцева [5], С.П.Іванюти, А.Б. Качинського [6], З.В.Герасимчук [7] та ін. При цьому чимало науковців серед складових національної безпеки розглядають транскордонну. М.В.Дубина визначає транскордонну безпеку як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на сукупність загального для двох і більше територій, розмежованих державним кордоном [8, с. 240]. Цей же автор правомірно, на наш погляд, пропонує розглядати транскордонну безпеку за суб'єктивним критерієм на кількох рівнях, включаючи національний та мезорівень, а також виділяє кілька елементних складових транскордонної безпеки, серед яких політична, економічна, воєнна, екологічна тощо [8, с.243]. У вітчизняній науковій літературі дослідженню проблематики транскордонних природних ресурсів значної уваги не приділяється. Зарубіжні дослідники переважно вивчають міжнародно-правовий режим транскордонних природних ресурсів, а не еколого-економічні питання їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прикордонне співробітництво у політичній, економічній, природоохоронній, інфраструктурній, гуманітарній сферах збагачує національний досвід ведення зовнішніх зносин, сприяє економічному процвітанню.

До екологічних складових збалансованого природокористування на прикордонних територіях можна віднести:

- 1) еколого-економічні збитки від діяльності будь-якої галузі;
- 2) відходи галузей, що розташовані не на прикордонних територіях.

Одне з перших місць серед екологічних проблем України посідає проблема забруднення води. Водні об'єкти України забруднені переважно нафтопродуктами, фенолами, органічними речовинами, сполуками азоту та важкими металами. Співробітництво з ЄС посідає особливе місце в системі пріоритетів України в зовнішній політиці. Європейське спрямування нашої держави відкриває нові перспективи співробітництва з розвиненими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин.

Місцезнаходження природних ресурсів, яких пов'язане з перетином міжнародних кордонів, визначають як «міжнародні», «спільні», «розділені» чи «транскордонні» природні ресурси. Іноді дані терміни використовуються як тотожні. Так, Д.А. Капонера вважає, що поняття «міжнародні», «розділені» або «транскордонні» водні ресурси – це слова синоніми [9]. З таким ототожненням важко погодитися. Поняття «міжнародний» природний ресурс вказує на його міжнародне значення і не відображає відношення ресурсів до кордонів та території держав

Збалансоване природокористування транскордонним співробітництвом можна вважати природні ресурси, ареали поширення, яких перетинають державні кордони, при цьому має місце або їх взаємопроникнення (міграція) між країнами, або поширення ресурсних змін й екологічних впливів, які виникають внаслідок використання природних ресурсів, з території однієї країни на територію суміжної.

Таким чином, транскордонні природні ресурси можна визначати як такі, що охоплюють території двох або більше сусідніх країн, характеризуючись при цьому природно-географічною цілісністю. Екобезпечне використання природних ресурсів як правило пов'язується з необхідністю узгоджених дій суміжних країн та регіонів.

Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у досліджуваних транскордонних регіонах протягом 2013 – 2014 років також була не в користь вітчизняних, що демонструє їх співставлення з сусідськими регіонами Республіки Польща (табл. 1), так і при розрахунку викидів на одиницю площі території регіону (табл. 2).

Таблиця 1 - Українсько-Польські та Українсько-Словацькі транскордонні регіони (соціально-економічні та екологічні показники)

Національні регіони	Площа території, тис. кв. км	Чисельність населення, тис. осіб			Валовий регіональний продукт, млн. євро**			Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, тис. т				Скиди забруднених стічних вод, млн. куб. м			
		2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	Індекс, 2013/2005	2005	2010	2013	Індекс
Волинська область України*	20,1	1044	1037	1038	1098	1365	1887	50,4	57,2	48,5	0,96	0,8	3,6	0,6	0,75
Закарпатська область України	12,8	1246	1245	1254	1122	1447	2019	65,9	87,3	69,1	1,05	13,0	7,8	2,4	0,18
Львівська область України	21,8	2588	2550	2541	2879	3941	5845	187,6	246,3	253,9	1,35	193,3	59,3	43,5	0,23
Люблінське воєводство Польщі**	25,1	2180	2179	2156	9971	13616	14384	45,0	35,8	29,2	0,65	1,7	0,5	0,3	0,18
Підкарпатське воєводство Польщі	17,8	2098	2127	2129	10113	13909	15343	30,6	23,1	19,8	0,65	5,3	1,0	1,3	0,25
Кошицький край Словаччини***	6,75	773	780	795	5955	7615	8299	170,2	127,8	134,1	0,79	12,5	1,0	1,9	0,15
Пряшівський край Словаччини	9,0	801	809	819	4295	5685	6477	21,4	16,4	16,4	0,77	2,5	0,7	0,4	0,16

*Джерело: [10; 11; 12]

Таблиця 2 - Викиди забруднюючих речовин Українсько-Словацьких транскордонних регіонах

Українсько-Словацьких транскордонних регіонах	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря									Скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми								
	на 1 кв. км території, т			на одиницю населення, кг			на 1000 євро ВРП, кг			на 1 кв. км території, куб.м			на одиницю населення, куб.м			на 1000 євро ВРП, куб.м		
	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013	2005	2010	2013
Волинська область України	2,5	2,8	2,4	48	55	47	46	42	26	40	180	30	0,8	3,5	0,6	0,7	2,6	0,3
Закарпатська область України	5,1	6,8	5,4	53	70	55	59	60	34	1016	609	188	10,4	6,3	1,9	11,6	5,4	1,2
Львівська область України	8,6	11,3	11,6	72	97	100	65	62	43	8867	2720	1995	74,7	23,3	17,1	67,1	15,0	7,4
Люблінське воєводство Польщі	1,8	1,4	1,2	21	17	14	5	3	2	68	20	12	0,8	0,2	0,1	0,2	0,04	0,02
Підкарпатське воєводство Польщі	1,7	1,3	1,1	15	11	9	3	2	1	298	56	73	2,5	0,5	0,6	0,5	0,1	0,1
Кошицький край Словаччини	25,2	18,9	19,9	220	164	169	29	17	16	1852	148	281	16,2	1,3	2,4	2,1	0,1	0,2
Пряшівський край Словаччини	2,4	1,8	1,8	27	20	20	5	3	3	278	78	44	3,1	0,9	0,5	0,6	0,1	0,1

*Джерело: [10; 11; 12]

Ратифікація Україною Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані ставить перед державою додаткові вимоги щодо дотримання природоохоронного законодавства із захисту атмосферного повітря, провадження природоохоронних заходів та моніторингових практик в узгодженні з прийнятими в країнах ЄС.

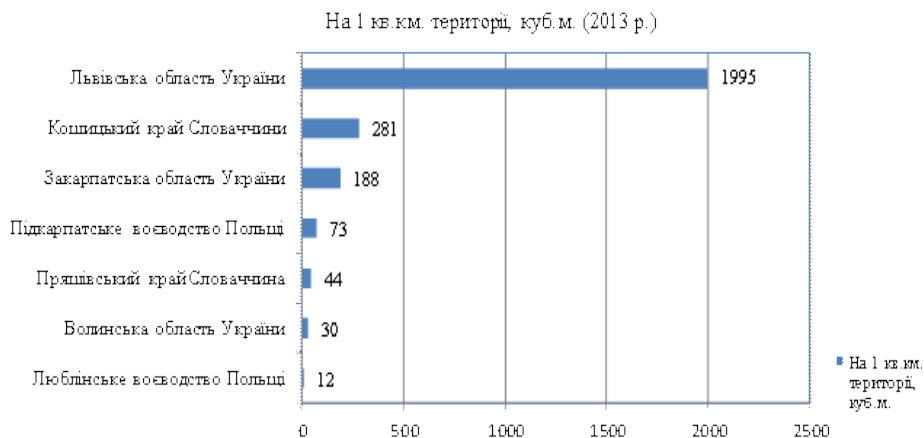

Рисунок 1. Питомі скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми на 1 кв. км. території, куб.м.

*Джерело: [10; 11; 12;]

Відмітимо, високими є показники асиметрії за питомим значенням скидів забруднених стоків. У розрахунку на одиницю території вони сягають 16 разів, на одиницю населення – 19 разів (рис.3).

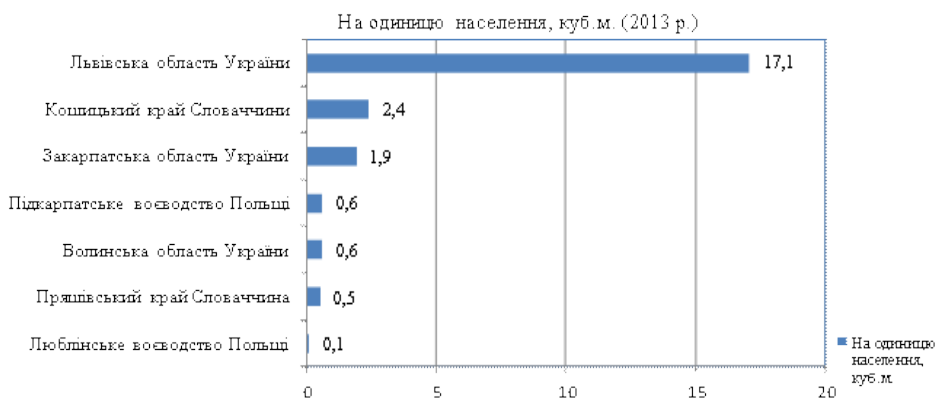

Рисунок 2. Питомі скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми на одиницю населення, куб.м.

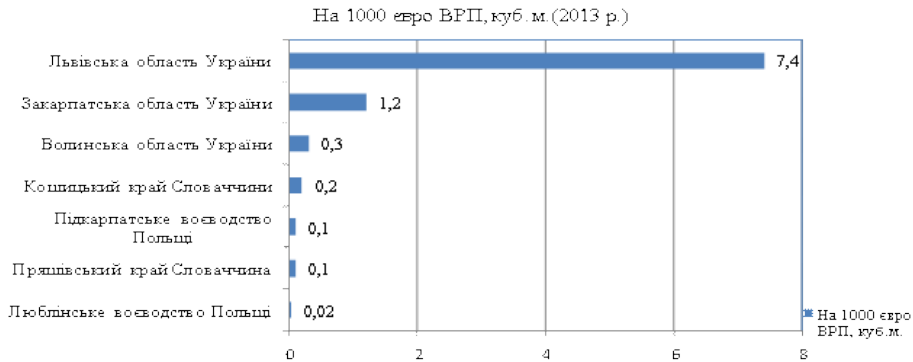

Рисунок 3. Питомі скиди забруднених стічних вод у поверхневі водойми
*Джерело: [10; 11; 12;]

Особливо значним є розрив у еколого-економічних показниках між українськими прикордонними регіонами та сусідськими прикордонними регіонами країн ЄС. Так, за викидами забруднюючих речовин у атмосферне повітря в розрахунку на 1000 євро валового регіонального продукту кращий показник українського регіону (Волинська обл.) поступається кращому показнику оцінюваних сусідських регіонів ЄС (Підкарпатське воєводство Польщі) у 26 разів; за скидами забруднених стічних вод відповідна різниця між Волинською областю та Люблінським воєводством становить 15 разів.

Подолання наявної асиметрії екологічного стану й екологічної безпеки між транскордонними регіонами України та ЄС вимагатиме значних організаційних зусиль та великих екологічних інвестицій.

Висновки. З вище зазначеного можна зробити висновок, що транскордонні регіони України та Європейського Союзу потребують зближення якісного стану навколишнього природного середовища з європейським, що пов'язане зі значними труднощами, з іншої сторони, вони мають переваги сусідства та можливостей транскордонної співпраці у вирішенні певних завдань.

Таким чином, можливості транскордонного співробітництва є дуже широким, проте в Україні його форми використовуються вкрай неефективно. Тому важливо визначити основні заходи, які б допомогли подолати існуючі труднощі та дозволили підвищити ефективність збалансованого природокористування прикордонних регіонів. Основними напрямками активізації транскордонного співробітництва між регіонами України та регіонами країн-членів ЄС у галузі збалансованого природокористування:

- підвищити ефективність функціонування інституційних структур на регіональному рівні, які у прикордонних регіонах повинні відігравати роль збалансованого природокористування транскордонного співробітництва;
- сприяння залучення інвестицій в розвиток збалансованого природокористування України;
- створення фондів акумуляції фінансових ресурсів, які б спрямувались на підвищення ефективності реалізації форм транскордонного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Лукаш О.А. Соціо-еколого-економічні аспекти природокористування на прикордонних територіях // О.А. Лукаш, Ю.М.Дерев'янку / Механізм регулювання економіки, № 2-2009.
  2. Василенко С. Створення та розвиток системи національної безпеки в умовах проголошення незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchnuku/21/27.pdf>.
  3. Пирожков С. І. Проблеми національної безпеки в контексті європейського вибору України / С.І. Пирожков // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіон. політика: досвід Європ. Союзу та його адапт. до умов України: зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2003. – Вип. 5, ч. 1. - С. 36–52.
  4. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика: монографія / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук. – Хмельницький; К.: Вид-во Кондор, 2007. – 616 с.
  5. Андрейцев В.І. Екологічне право і законодавство суверенної України: проблеми реалізації державної екологічної політики: монографія / В.І. Андрейцев. – Д. : Нац. гірн. ун-т, 2011. – 373 с.
  6. Іванюта С. П., Качинський А.Б. Екологічна безпека регіонів України: порівняльні оцінки / С.П.Іванюта, А.Б.Качинський // Стратегічні пріоритети – 2013. – № 3 (28). – С. 157-164
  7. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія /З.В.Герасимчук – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
  8. Дубина М.В. Сутність транскордонної безпеки та її види / М.В.Дубина //Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2013. - № 4. – С. 238-244.
  9. Dante A. Caponera. Patterns of Cooperation in International Water Law: Principles and Institutions. [Електронний ресурс] – Режим доступу:
  10. за даними Головних управлінь статистики Волинської, Закарпатської, Львівської областей.
  11. за даними статистичних управлінь у Жешуві (<http://rzeszow.stat.gov.pl/>) та Любліні (<http://lublin.stat.gov.pl/>)
  12. за даними статистичного управління Словацької республіки (Štatistická ročenka regiónov Slovenska [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://slovak.statistics.sk/>)
-